Bohusläns museum
RAPPORT 2020:20

Kvarteret Dyrhaven igen

Arkeologisk undersökning, schaktningsövervakning
L1967:8421 (Uddevalla 191:1), Stadskärnan 1:136 m. fl.
Uddevalla socken och kommun
Oscar Ortman

BOHUSLÄNS MUSEUM

Bohusläns museum
RAPPORT 2020:20

Kvarteret Dyrhaven igen

Arkeologisk undersökning, schaktningsövervakning

L1967:8421 (Uddevalla 191:1), Stadskärnan 1:136 m. fl.

Uddevalla socken och kommun

Oscar Ortman

BOHUSLÄNS MUSEUM

Bohusläns museum
Museigatan 1
Box 403
451 19 Uddevalla
tel 0522-65 65 00, fax 0522-126 73
www.bohuslansmuseum.se

ISSN 1650-3368
Författare Oscar Ortman
Grafisk form Lisa K Larsson
Layout och teknisk redigering Kulturmiljö Halland
Omslagsbild Foto av Oscar Ortman, Bohusläns museum. Bilden visar norra delen av schaktet genom Stadskärnan 1:221.
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket medgivande 90.8012

Innehåll

Sammanfattning 6
Bakgrund 6
Landskapsbild 7
- Fornlämningsmiljö och kulturmiljö 7
- Historiskt källmaterial 9
- Var låg Bäve kyrka? 10
- Tidigare undersökningar 10

Syfte och frågeställningar 10
Metod 12
Resultat 12
Slutsatser samt åtgärdsförslag 15
Referenser 16
Tekniska och administrativa uppgifter 17
Bilagor 18

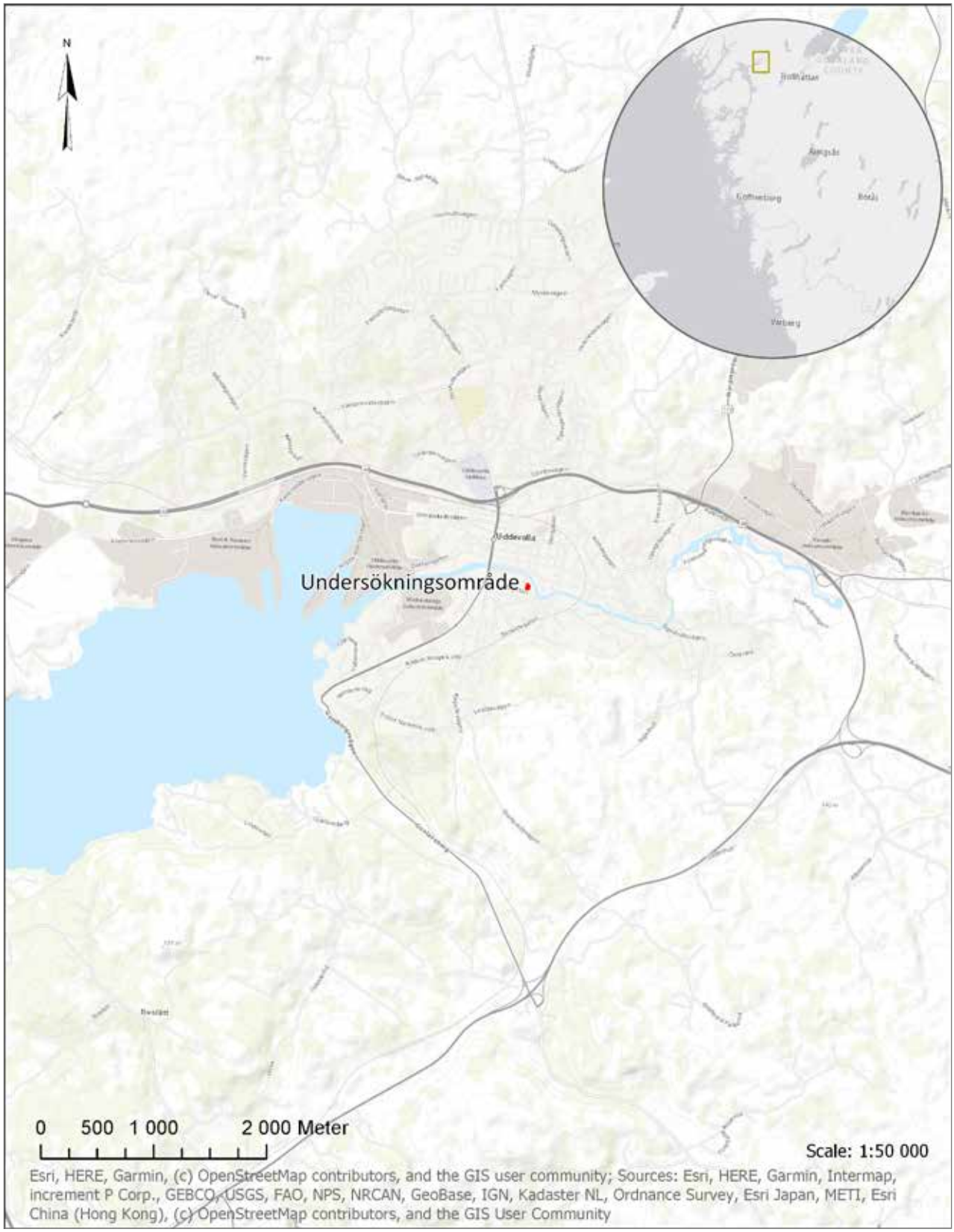

Figur 1. Karta med platsen för undersökningen markerad. Skala 1:50 000. Grundkarta ESRI.

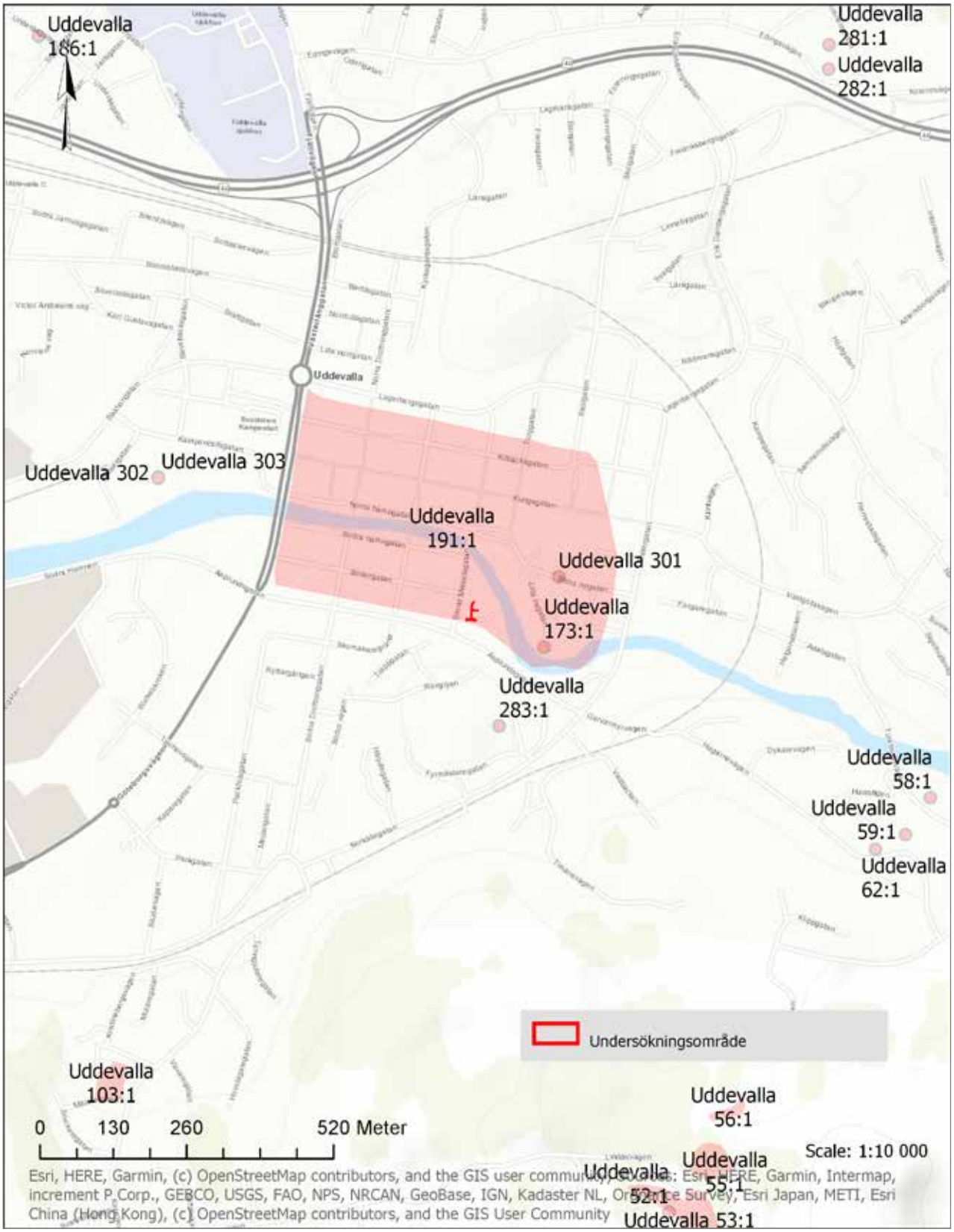

Figur 2. Karta med platsen för undersöknigen samt närliggande lämningar markerade. Skala 1:10 000. Grundkarta ESRI.

Sammanfattning

I samband med att Uddevalla energi grävde ner el och fiberkablar inom Kv Dyrhaven i Uddevalla kommun utförde Bohusläns museum en arkeologisk undersökning i form av Schaktningsövervakning i juni 2020. Schaktningsövervakningen berörde fornlämningen Uddevalla 191 och omfattade fastigheterna Stadskärnan 1:221, 1:222 samt Jörgens gränd fram till fastigheterna Södra Dyrhaven 1, 3 och 4. Inom fastigheten Stadskärnan 1:220 och 1:309 grävdes schaktet i de schakt som grävdes/övervakades i samband med uppdrag LST dnr 431-35599-2019. Inom fastigheten Stadskärnan 1:221 grävdes ett 0,5 meter brett schakt ner till cirka 0,6 meters djup. Här bestod stratigrafin av ett övre bärlager av grus, därunder ett omdeponerat kyrkogårdslager. I området närmast Jörgens gränd påträffades ett fundament av sten (S8) med överliggande raseringslager (S7) under bärlagret, se figur 3 och 8 samt bilaga 1. Fundamentet härrör med all sannolikhet till ett bostadshus som stod på platsen under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Byggnaden finns belagd på 1890 års stadsplan. I schaktet på fastigheten Stadskärnan 1:221 påträffades omrörda skelettdelar på 15 platser. Skelett är intagna för osteologisk analys. Övriga fynd gjordes i raseringslagret (S7) och bestod bland annat av enstaka fragment yngre rödgods samt ett mindre porslinkärl troligen avsett för parfym.

På Stadskärnan 1:222 samt Jörgens gränd grävdes fibern ner på 0,4 meters djup. Här utgjordes stratigrafin av trädgårdsjord samt störda massor.

Ett mindre schakt invid ett befintligt kabelskåp vid korsningen Sankt Mikaelsgatan och Södergatan ingick också i arbetsföretaget. Eftersom det rörde sig om befintliga rör där fibern skulle kopplas på övervakades inte denna schaktning.

Bakgrund

I samband med att Uddevalla Energi grävde ner el- och fiberkablar inom Kv Dyrhaven i Uddevalla kommun utförde Bohusläns museum en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i juni 2020. Schaktningsövervakningen berörde fornlämningen L1967:8421 (Uddevalla 191:1) och omfattade fastigheterna Stadskärnan 1:221, 1:222 samt Jörgens gränd fram till fastigheterna Södra Dyrhaven 1, 3 och 4. Undersökningen utfördes i enlighet med Länsstyrelsens beslut dnr 431-43977-2019.

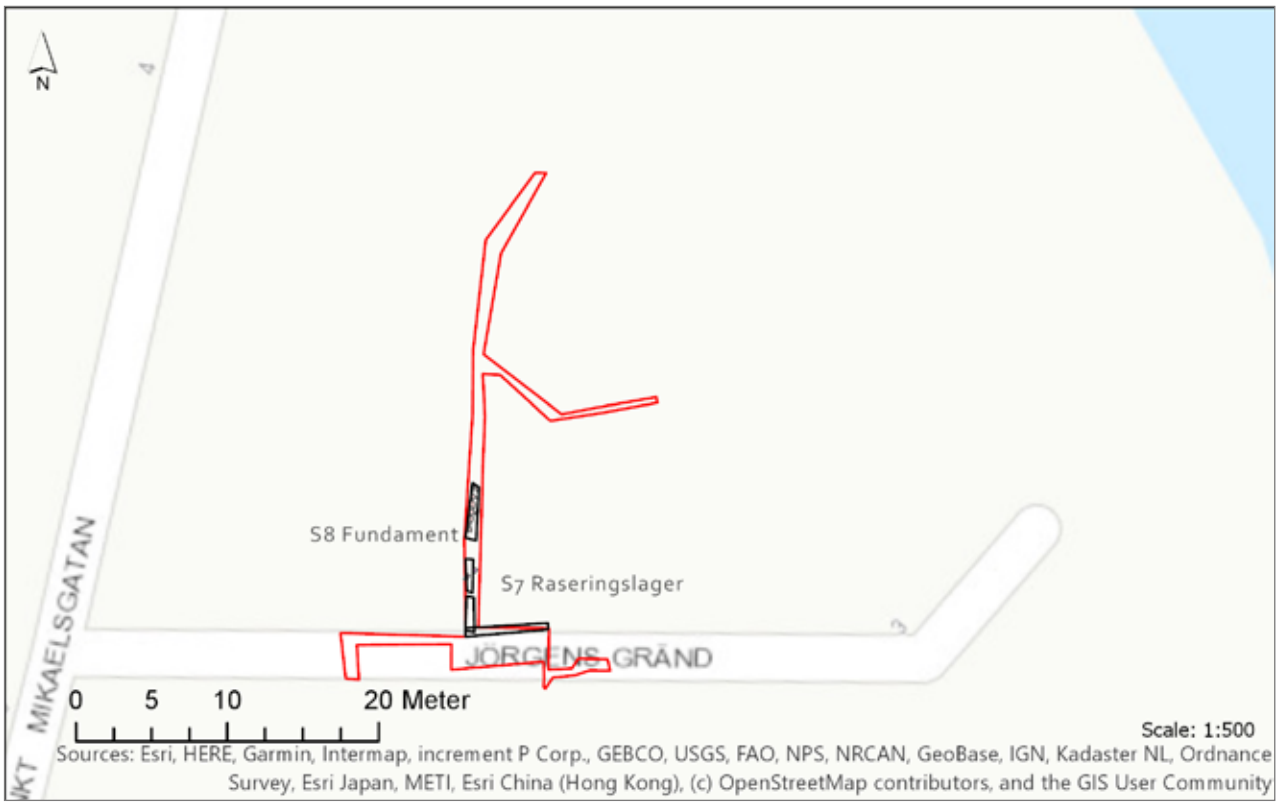

Figur 3. Plankarta med undersökta schakt samt funna strukturer. Grundkarta ESRI. Skala 1:500.

Figur 4. Den norra delen av undersökningsområdet på stadskärnan 1:121 från söder. Foto Oscar Ortman, Bohusläns museum.

Landskapsbild

Den norra delen av området består idag av parkeringsplats och tomtmark/gräsmatta. Den södra delen består av mellersta och västra delen av Jörgens gränd.

Fornlämningsmiljö och kulturmiljö

Under våren–försommaren 2020 har ett ytterligare en arkeologisk insats gjorts i Kv Dyrhaven, på fastigheten Stadskärnan 1:309. Detta uppdrag har Länsstyrelsens dnr 431-35599-2019.

Stycket om *Fornlämningsmiljö och kulturmiljö*, *Historiskt källmaterial* och *Tidigare undersökningar* bygger till stora delar på Lennblads och Ytterbergs rapport Kv Dyrhaven (Lennblad & Ytterberg 2019). Stycket om tidigare undersökningar är kompletterat med resultatet från Lennblads och Ytterbergs ovan nämnda undersökning, som utfördes 2016.

Här presenteras endast en kortfattad redogörelse för aktuella arkeologiska lämningar inom Uddevalla stad.

Figur 5. Den södra delen av undersökningsområdet på Jörgens gränd från öster. Foto Oscar Ortman, Bohusläns museum.

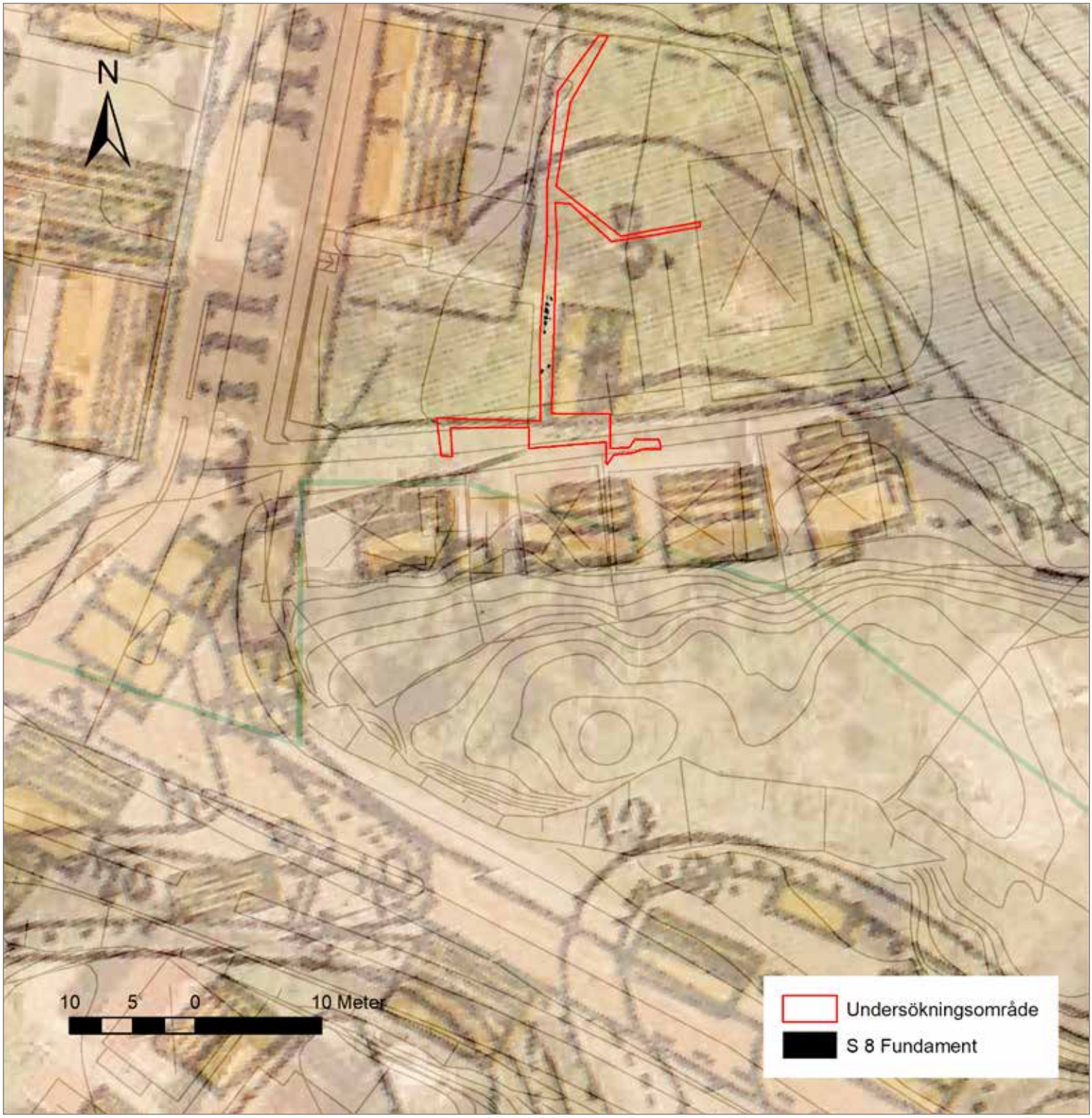

Figur 6. 1890 års stadsplan. Detalj som visar Kv. Dyrhaven skala 1:300.

För fördjupade beskrivningar hänvisas till tidigare rapporter (Svedberg 2005; Ytterberg 2014; Ytterberg & Peterson 2015).

Fornlämningen Uddevalla stad (RAÄ 191:1) utgörs av den i historisk tid kända staden Uddevalla vid Bäveåns mynning i Byfjorden. Den består av stadslager inom ett cirka 650 × 350–500 meter stort område. Detta område överensstämmer i princip med den äldsta stadsplanekartan från 1690.

Det är troligt att Bäveån tidigt var av betydelse som fiskevatten och att området vid Byfjordenutgjorde knutpunkt för handel längs kusten och mellan Västerhavet och Vänerlandskapen.

Inom Kvarteret Dyrhaven fanns ännu på 1700-talet ruiner av den medeltida Bäve sockenkyrka. Dess kyrkogård användes till strax efter stadsbranden 1806. I första hand användes »Gamla kyrkogården« av Bäve landsbygdsförsamlings sockenbor, men även av de fattiga i staden, vilket framgår av 1600- och 1700-talskartor. Området såldes till enskild egendom år 1813 (Ytterberg 2014:20). Namnet Dyrhaven, ibland stavat Dyrhagen, är känt äldst från 1697. Förleden är sannolikt släktnamnet Dyre som var en känd uddevallasläkt (Kristiansson 1951:340).

Historiskt källmaterial

Bäve kyrka omnämns första gången år 1388 i Röde bok och sägs redan då vara gammal. Uddevallahistorikern Sten Kristiansson sätter kyrkan i samband med kulten kring S:t Mikael, som kulminerade under 1100-talet och till vilken kyrkan var helgad (Kristiansson 1951:51f). Bäve kyrka är alltså äldre än Uddevalla stad som grundades senast under 1490-talet. Bäve kyrka kom senare att ligga inom stadsområdet, då som sockenkyrka för befolkningen på landsbygden i socknen.

Såväl biskopen Jens Nilssön som prästen och författaren Johan Oedman beskriver byggnadslämningar efter Bäve kyrka. Nilssön skriver att en gammal stenkyrka uppkallad efter S:t Mikael, och som hör till Bäve socken, ligger strax söder om Bäveån. Bäve socken är både landsförsamling och annex till Uddevalla (Nielsen 1885:144–145). Såväl vid Nilssöns visitation 1594 som 1597 anmärktes på att kyrkan var förfallen och prosten i Uddevalla, herr Jörgen, lovade att sätta kyrkan i stånd, men så skedde uppenbarligen inte (Nielsen 1885:145-146, 500).

Johan Oedman nämner i mitten av 1700-talet att ruiner efter Bäve kyrka ännu fanns att se. Han skriver

Figur 7. 1910 års karta över tomt nr 4 i Uddevallas första rote.

»hwilcken Kyrcka [Bäve] har fordom stådt på gambla Kyrcko-Gården, belägen på andra sidan om Älfwen, södwest från S. Annas Kyrcko [stadskyrkan], hwaräst Rudera af Sten ännu i jorden finnas«. Oedman skriver också att kyrkan var så förfallen, till följd av flera krig, att den inte kunde repareras, så att sockenkyrkans egendomar och tionde istället tillföll stadskyrkan år 1600 (Oedman 1983:110).

När det nuvarande huset på nuvarande fastigheten Stadskärnan 1:222 uppfördes 1927 fann man mängder av skelett. En stark folkopinion ville stoppa bygget. Till slut bestämde man sig ändå för att samla ihop skeletten och föra dem till Norra kyrkogården och huset byggdes klart (Uddevallabloggen 2016-06-20) (Lennblad & Ytterberg 2019).

På tomten N:o 3 i Uddevalla stads första rote finns på 1890 års karta en byggnad på norra sidan av Jörgens Gränd. Samma byggnad finns också markerad på en karta från 1910 , med skillnaden att den nu tillhör tomt nr 4 i Uddevallas första rote.

Var låg Bäve kyrka?

Enligt både biskop Jens Nilssön och Johan Oedman skall Bäve kyrka legat vid/på den gamla kyrkogården. Vid tidigare undersökningar såväl som vid den nu aktuella undersökningen har inga spår efter kyrkan påträffats. Frågan är om man utifrån historiska källor kan få en uppfattning om hur stor kyrkan kan ha har varit och utifrån storleken fundera på kyrkans placering inom kyrkogården.

I sin avhandling *Kyrkojorden och dess ursprung – Oslo biskopsdöme perioden ca 1000–ca 1400* studerar Anders Emanuelsson Kyrkojordens uppkomst och ackumulation. I sin genomgång av Biskop Eysteins jordebok (1388–1407) visar han på att den kyrkliga aristokratins bidrag till kyrkojorden var större än vad tidigare forskning visat. Resultatet i avhandlingen visar på att kungen spelade en mindre roll som överförare av jord till kyrkan, istället lyfter Emanuelsson fram aristokratin och en övre agrar medelklass (Emanuelsson 2005:257).

Av Emanuelssons genomgång av Biskop Eysteins jordebok framgår det att Bäve kyrka utifrån jordinnehav utgjorde en medelstor sockenkyrka i Elfsyssels prosteri. Bäve kyrkas äldre jordinnehav var 9,1 markbol, dess yngre 1,4 markbol (a.a:256).

Tomas Brandt (byggnadsantikvarie på Bohusläns museum) har framfört en teori om att då det äldre jordinnehavet utgjorde grundplåten i samband med byggandet av kyrkan kan man utifrån det äldre jordinnehavet uppskatta kyrkans storlek. Detta förutsätter att det finns en överensstämmelse mellan jordinnehav och kyrkobyggnadens storlek. Vi vet alltså inte hur stor Bäve kyrka var. Men om man gör antagandet att kyrkans storlek hänger samman med kyrkans ekonomi, på det sättet att långhuset är tillräckligt stort för att rymma socknens invånare, så kan man jämföra med andra kyrkor som har motsvarande mängd äldre jordinnehav. Den sammanställning Brandt gjort pekar då på en invändig area i långhuset på mellan cirka 75 och 125 kvadratmeter. Vilket motsvarar invändig längd på 12–14 meter och bredd på 7–9 meter. Lägger vi till 1,5 meter murtjocklek så får man utvändig längd 14–17 meter och utvändig bredd på 9–12 meter (epost från Brandt 2020-06-09).

Sammanfattningsvis kan sägas att det är svårt att avgöra den exakta placeringen av Bäve kyrka. Det vi vet är att kyrkan var i dåligt skick då Biskop Jens Nilssön besökte den i slutet av 1500-talet. Prästen Johan Oedman beskriver i sin *Chorographia Bahusiensis. Thet är Bahus-Läns Beskrifning*, ruinerna efter Bäve kyrka. Han nämner också att kyrkan låg utanför kyrkogården. När planerna för det nya Uddevalla gjordes upp efter 1806 års brand, ersattes Bäve kyrkogård med Norra kyrkogården. Uppenbarligen var det viktigt för den nya staden att förlägga kyrkogården utanför stadsbebyggelsen. På 1810-talet inrättades även Östra Kyrkogården, även den utanför den planerade stadsbebyggelsen (Hellman 1967:118).

Tidigare undersökningar

Inom kvarteret Dyrhaven har tidigare endast få regelrätta arkeologiska undersökningar utförts. Skelettmaterial har iakttagits på minst ett tiotal platser i kvarteret genom åren (Ytterberg 2014:22), huvudsakligen inom den yta som benämns kyrkogård på 1690 och 1750 års stadsplanekartor. Dock ska påpekas att skelett även har framkommit utanför kyrkogårdens kända begränsning – utifrån kartmaterialet – inte minst inom fastigheterna mot berget söder om Jörgens gränd. Vid tre tillfällen har intakta gravar påträffats inom kvarteret Dyrhaven. Första gången i samband med en forskningsundersökning år 1998 på gräsmattan till fastigheten Stadskärnan 1:221, sedan vid 2012 års förundersökning på krönet av Jörgens gränd (Ytterberg 2014). Den senaste gången var vid 2016 års undersökning på Stadskärnan 1:222 (BM arkiv; Ytterberg 2014:16–22, samt nedan). Gemensamt för dessa är att det har varit kistbegravningar som legat i öst–västlig riktning på cirka 0,8 till minst 1,1 meters djup, räknat från markytan till toppen av graven. Dokumentationen har inskränkt sig till att beskriva de framkomna lämningarna utan att undersöka dem (Lennblad & Ytterberg 2019).

Syfte och frågeställningar

Fokus vid undersökningen låg på att dokumentera och mäta in orörda lager och tillvarata skelett och fynd i dessa lager. Fynden togs in och dokumenterades. Därefter gallrades de. En översiktlig osteologisk analys gjordes av det påträffade skelettmaterialet. Även det osteologiska materialet gallrades.

Figur 8, motsatt sida. Fastighetskartan med 1783 års geometriska karta över Uddevalla rektifierad. Den hypotetiska utbredningen för Bäve kyrka är markerad. Skala 1:300.

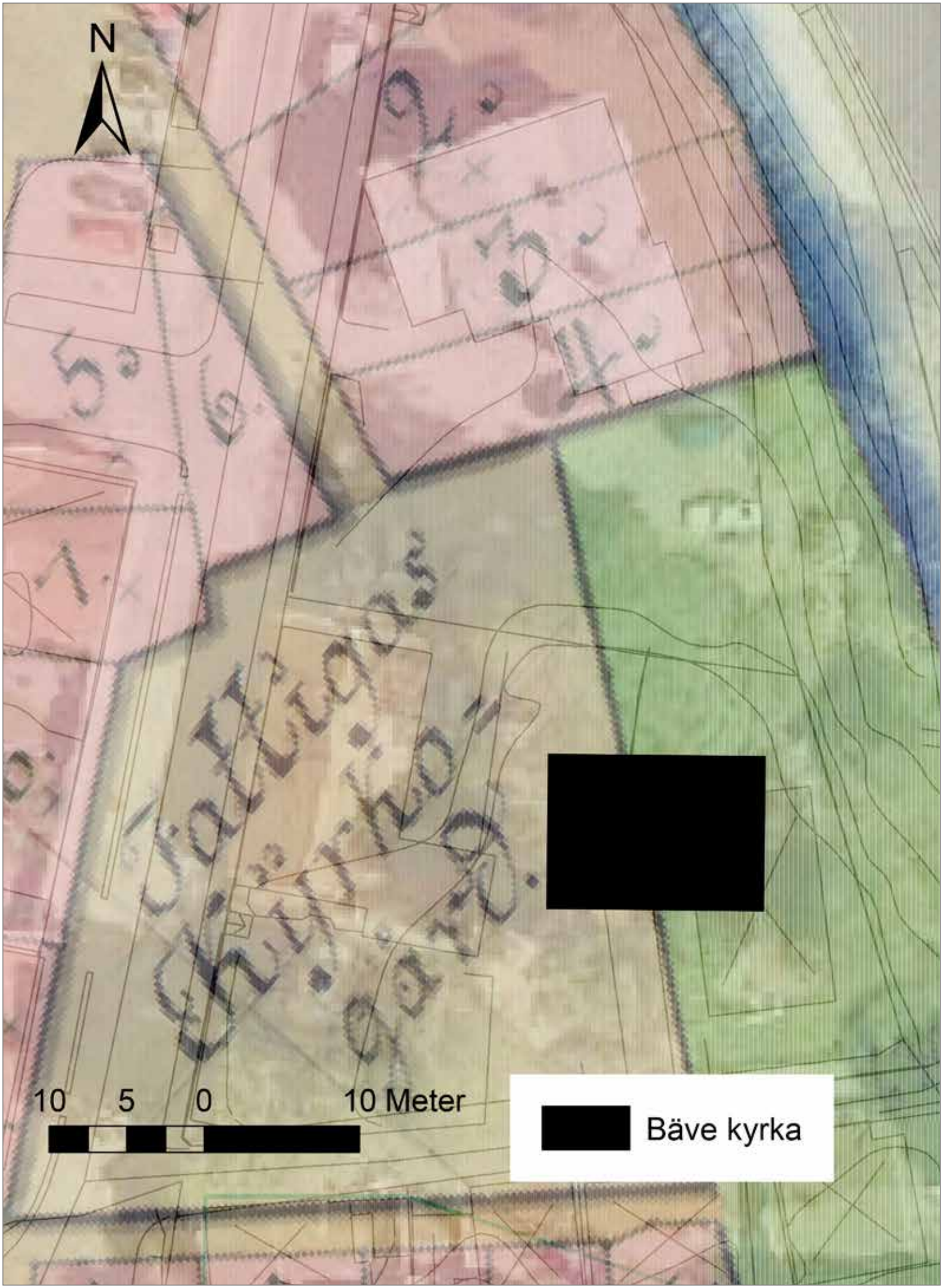
N
10 5 0 10 Meter
Bäve kyrka

Figur 9. Håkan Jansson rensar fram stenfundamentet (S8). Foto från söder. Foto Oscar Ortman, Bohusläns museum.

Metod

Påträffade kontexter samt schaktens lagerföljd beskrevs, se bilaga 1 till 3. Fynd och ben samlades in för analys. Strukturer och fyndplatser för de omgrävda skelett materialet mättes in med GPS. Samtliga strukturer fotograferades och några utvalda exempel på fyndplatser för skelettmaterialet dokumenterades också, se figur 4 och 5.

Resultat

Inom fastigheten Stadskärnan 1:221 grävdes ett 0,5 meter brett schakt ner till cirka 0,6 meters djup. Här bestod stratigrafin av ett övre bärlager av grus (S3) och därunder ett omdeponerat kyrkogårdslager (S5). I området närmast Jörgens gränd påträffades ett fundament av sten (S8) med överliggande raseringslager (S7), under bärlagret, se figur 3 och 8 samt bilaga 1. Fundamentet härrör med all sannolikhet till ett bostadshus som stod på platsen under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Byggnaden finns belagd på 1890 års stadsplan. I schaktet på fastigheten Stadskärnan 1:221 påträffades omrörda skelettdelar på 15 platser. Skelett är intagna för osteologisk analys, se bilaga 4. Övriga fynd gjordes i raseringslagret (S7) och bestod bland annat av enstaka fragment yngre rödgods samt ett mindre porslinkärl troligen avsett för parfym. Ytterligare ett markant fynd var de tiotal fragment av läderspill som påträffades i raseringslagret (S7). Den osteologiska analysen, se bilaga 3, visar även den på att det rör sig om omrörda gravar. Analysen visar att det rör sig om minst 16 individer. Sex av individerna är barn från drygt 1 år och upp i tonåren.

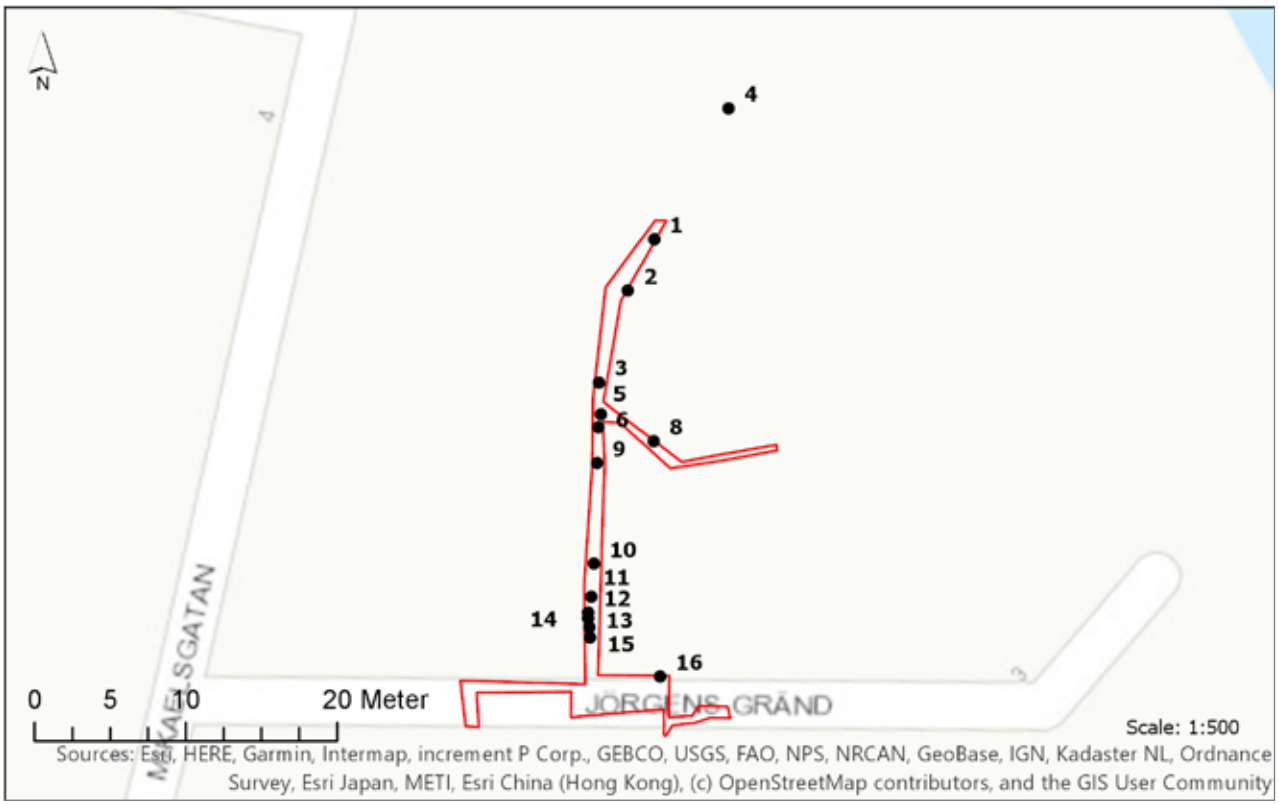

Figur 10. Plankarta med undersökta schakt samt fynd. Grundkarta ESRI. Skala 1:500.

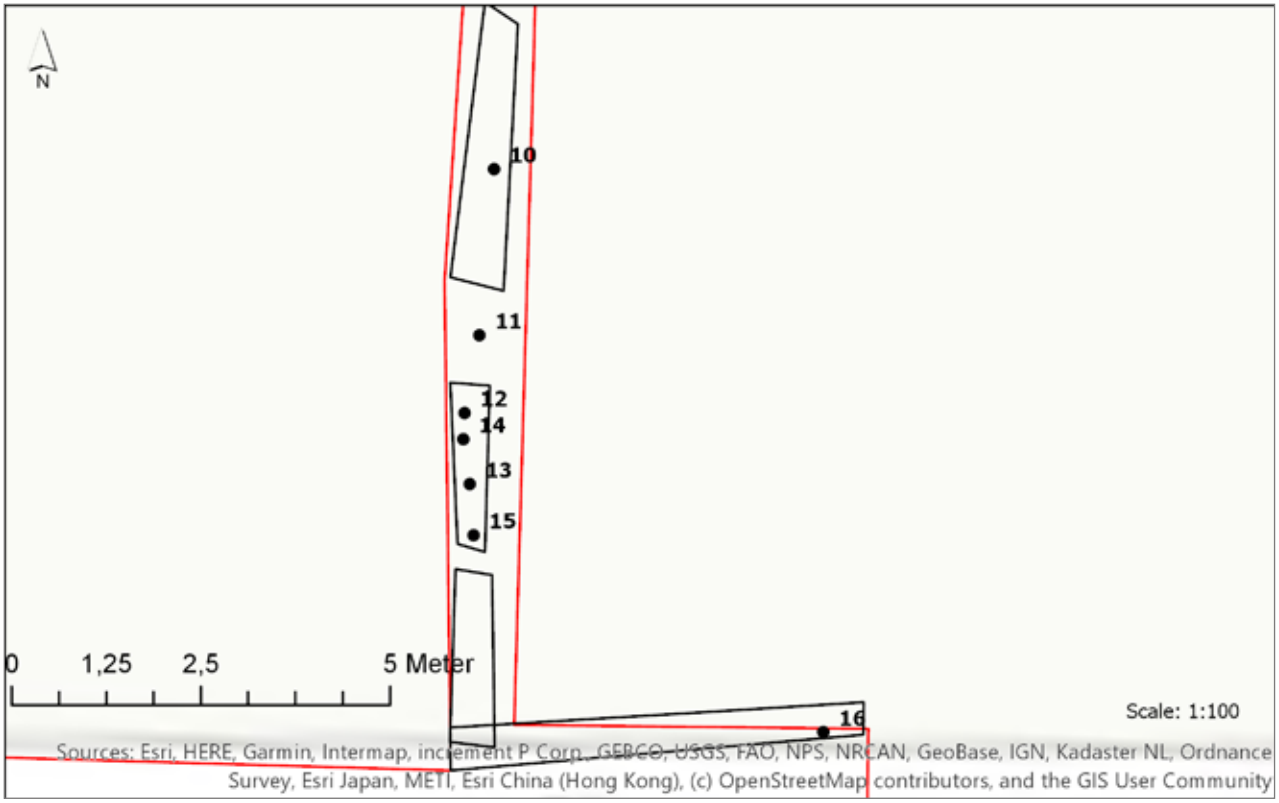

Figur 11. Plankarta, detalj raseringslager S7 och fynden i södra delarna av Stadskärnan 1:221 med undersökta schakt samt funna strukturer. Grundkarta ESRI. Skala 1:100.

Figur 12. Skelettfynd F5 i botten på schaktet, se figur 9. Lodfoto. Foto Oscar Ortman, Bohusläns museum.

Figur 13. Stenfundament S8. Foto från söder. Foto Oscar Ortman, Bohusläns museum.

Figur 14a–c. Fynd gjorda i raseringslagret S7.

Slutsatser samt åtgärdsförslag

I den norra delen av det undersökta området, Stadskärnan 1:221, kan man förvänta sig fler intakta gravar om schaktning sker på ett större djup än 0,7 meter. Det är framförallt området mellan 2020 års schakt i väster och de omrörda delarna av fastigheten Stadskärnan 1:222 i öster. Jörgens gränd är genomgrävd av VA-ledningar, fjärrvärme och högspänningsledningar. I de fall där störningarna inte går under 0,7 meter under markytan kan dock intakta gravar förekomma, se Ytterberg 2014.

Referenser

Litteratur

Emanuelsson, A. 2005. *Kyrkojorden och dess ursprung – Oslo biskopsdöme perioden ca 1000–ca 1400*. Avhandlingar från historiska institutionen, Göteborgs universitet no 44. Göteborg.

Hellman, A. 1967. *Gället kring Bäveån*. Uddevalla pastorat. Uddevalla.

Kristiansson, S. 1951. *Uddevalla stadshistoria I. Fram till år 1700*. Barneviks tryckeri. Uddevalla.

Lennblad, A. & Ytterberg, N. 2019. *Kvarteret Dyrhaven – Osteologisk analys av stadens fattigkyrkogård*. Bohusläns museum rapport 2019:08. Uddevalla.

Nielsen, Y. 1885. *Biskop Jens Nilssøns visitatsbøger og reiseoptegnelser 1574–1597*. A. W. Brøggers Bogtrykkeri, Kristiania [Oslo].

Oedman, J. 1983 [1746]. *Chorographia Bahusiensis. Thet är Bahus-Läns Beskrifning*. Tredje upplagan. Ed.

Svedberg, V. 2005. *Arkeologiska undersökningar i Uddevalla stad. Arkeologiska undersökningar under åren 1987-1992 ut efter Kungsgatan i Uddevalla. Bohuslän. Uddevalla stad, Kvarteren Aminoff, Hegardt och Åberg m. fl. RAÄ 191*. Riksantikvarieämbetet UV Väst. Rapport 2005:11. Mölndal.

Ytterberg, N. 2014. *Lämningar från 1700-tal i centrala Uddevalla. Arkeologiska förundersökningar, Uddevalla 191:1, Stadskärnan 1:222, Strömberget 6 m.fl. Uddevalla socken och kommun*. Bohusläns museum Rapport 2014:28. Uddevalla.

Ytterberg, N. & Peterson, J. 2015. *Kvarteret Bilde 2: Bebyggelse och odling från 1700- och 1800-talen. Arkeologi i Uddevalla stad 2. Arkeologisk för- och slutundersökning. Uddevalla 191:1, Kvarteret Bilde 2.*, Uddevalla socken och kommun. Bohusläns museum Rapport 2015:27. Uddevalla.

Otryckta källor

Bohusläns museums arkiv, Kartor äldre, Uddevalla arkivnummer 289, 1890 års stadsplan

Lantmäteristyrelsens arkiv Uddevalla stad geometrisk avmätning 1783

Epost från Tomas Brandt 2020-06-09

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsen dnr:	431-43977-2019
BM dnr:	19/0429
BM pnr:	20002
Fornlämningsnr:	Uddevalla 191:1
Uppdragsnummer:	202000155
Län:	Västra Götalands län
Kommun:	Uddevalla
Socken:	Uddevalla
Fastighet:	Stadskärnan 1:136, 1:221, 1:222 m.fl.
Ek. karta:	8154
Läge:	X 6471448, Y 320777
Meter över havet:	9–10
Koordinatsystem:	Sweref 99 TM
Höjdsystem:	RH2000
Uppdragsgivare:	Uddevalla Energi, Elnät AB
Ansvarig institution:	Bohusläns museum
Projektledare:	Oscar Ortman
Fältarbetstid:	2020-06-03–2020-06-09
Undersökt yta:	64 löpmeter
Arkiv:	Bohusläns museums arkiv
Fynd:	Inga fynd omhändertogs

Bilagor

Bilaga 1. Stratigrafiska objekt

Bilaga 2. Fyndlista

Bilaga 3. Osteologisk analys

Bilaga 1. Stratigrafiska objekt

Strategrafiskt objekt	Tolkning	Beskrivning	Fynd	Stratigrafisk relation
S1	Stenlagd gata	Huggen gatsten, natursten Ca 0,15 m stora 0,1 m djup.		Över S2
S2	Sättsand	0,2 m tjock gulbrun sand.		Över S4
S3	Bärlager	Gulgrå sand 0,15 - 0,2 m tjockt.		Över S5/S6
S4	Störningar, elledningar			Botten på schaktet/ S5
S5	Omgrävt kulturlager	0,2/0,4 - 0,6 m humöst lager, lagret var mer sandinblandat i toppen och mer kompakt mot botten. Fynden av skelettmaterial gjordes på 0,5 - 0,6 m djup.	Ben, en spik, kritpipsskaft och skalgrus (F5). taktegel (F3)	Strukturen grävdes ej i botten
S6	Raseringslager	0,2- 0,3 m tjockt humöst lager påtagligt mycket sand med mycket tegel och småsten.		Under S3. Över S5
S7	Raseringslag	0,2 m tjockt lager med mycket tegel, modernt glas, takskiffer	Modernt läder, liten porslinsflaska glas (F10), yngre rödgods (F14)	Under S3. Över S8
S8	Stenpackning/fundament	15 stenar 0,3x0,3x0,15-0,3x0,5x0,2 m stora i ett varv		Under S7. Över S5
S9	Mur/fundament	Tre stenar 0,3x0,3x0,3 m stora i två varv hör troligen samman med S8		Under S7. Över S5

Bilaga 2. Fyndlista

Fyndnr	Sakord	Undertyp	Antal	Material	Vikt (g)	Enhet
0001a	Skelett		1	Ben		S5
0002a	Skelett		1	Ben		S5
0003a	Skelett		1	Ben		S5
003b	Taktegel		1	Lera	178	S5
0004a	Skelett		1	Ben		S5
0005a	Skelett		1	Ben		S5
005b	Spik		1	Järn	14,6	S5
005c	Kritpipsskaft		1	Krita	1,4	S5
0006a	Skelett			Ben		S5
0007a	Skelett		1	Ben		S5
008a	Skelett			Ben		S6
009a	Skelett			Ben		S5
0010a	Flaska		1	Porslin	10,9	S7
0010b	Läder	Läderspill	27	Läder	92,5	S7
0010c	Glas	Fönsterglas		Glas		S7
0010d	Skelett			Ben		S7
0011a	Skelett			Ben		S5
0012a	Skelett			Ben		S5
0013a	Skelett			Ben		S5
0014a	Skelett			Ben		S7
0014b	Keramik	Yngre rödgods, skål/fat	3	Lera	170	S7
0015a	Skelett			Ben		S5
0016a	Skelett			Ben		S5
0017a	Skelett			Ben		S4
0018a	Musselskal		1	Skal	18	S7

BOHUSLÄNS MUSEUM

OSTEOLOGISK RAPPORT 2020:07
KVARTERET DYRHAVEN

STADSKÄRNAN 1:136, 1:220, 1:221 & 1:309

ASTRID LENNBLAD
BOHUSLÄNS MUSEUM

Bohusläns museum
Box 403
451 19 Uddevalla

Besöksadress: Museigatan 1, Uddevalla
www.bohuslansmuseum.se

Osteologisk rapport 2020:07

Kvarteret Dyrhaven, Stadskärnan 1:136, 1:220, 1221 & 1:309

Författare: Astrid Lennblad, Enheten för uppdrag och projekt, Bohusläns museum

Innehåll

Inledning och material 3
Syfte och frågeställning 3
Metod 3
Könsbedömning 3
Åldersbedömning 4
Minsta individantal 4
Skeletala förändringar 4
Resultat och diskussion 5
Källor 7
Bilaga 7

Inledning och material

Det osteologiska materialet som analyserats kommer från en schaktningsövervakning som utfördes av Bohusläns museum under våren 2020 i kvarteret Dyrhaven i Uddevalla. Materialet kommer framförallt från den schaktningsövervakning som har Länsstyrelsenummer 431-43977-2019 samt att ett kranie kommer från den schaktningsövervakning som har Länsstyrelsenummer 431-35599-2019. Från den senare undersökningen påträffades en mindre mängd mänskliga kvarlevor som återdeponerades i fält men ett kranie påträffades sedan i dumpmassorna och omhändertogs. Kvarteret Dyrhaven ligger där Bäve gamla kyrkogård fanns och brukades fram till början av 1800-talet. Kyrkogården benämns i vissa kartor som fattigkyrkogård.

De av arkeolog undersökta lagren bestod enbart av omrörda massor och således består även benmaterialet av omrörda, i huvudsak, mänskliga kvarlevor. Materialet är uppdelat på 17 fyndposter utifrån hur de påträffades vid schaktningsövervakningen.

Syfte och frågeställning

Syftet med den osteologiska analysen har varit att göra en översiktlig genomgång av material för att kunna ge en beskrivning av det framkomna materialet och om möjligt besvara frågorna nedan:

- Hur många individer består materialet av?
- Hur ser ålder- och könsfördelningen ut i materialet?
- Går det att se några sjukdomar hos individerna och vad kan dessa i så fall säga om individernas hälsa och/sociala status?

Metod

Det osteologiska materialet har analyserats, fyndpost för fyndpost, för att identifiera vilka arter samt benelement som finns representerade. Om möjligt har även sida, ålder, kön och skeletala förändringar noterats i syfte att kunna besvara frågeställningarna.

Könsbedömning

Vid könsbedömningar av humant skelettmaterial studeras olika könskarakteristiska detaljer på framförallt bäckenbenen, figur 1, och kraniet, figur 2. Dessa graderas utifrån en 5-gradig skala, där 1 är mycket kvinnlig och 5 är mycket manlig.

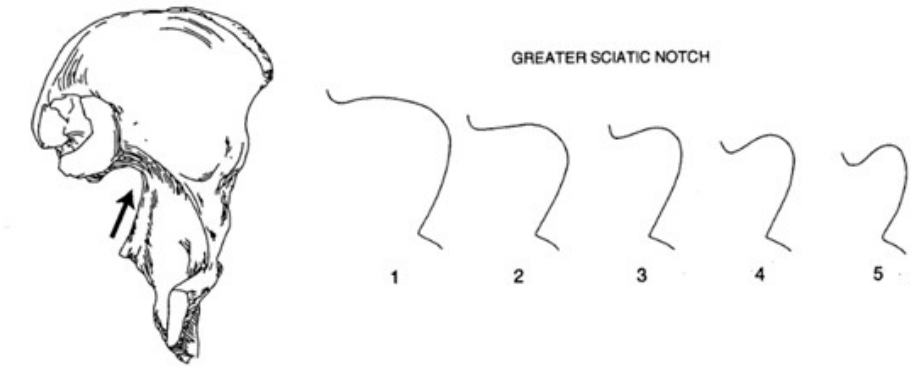

Figur 1. Könsbedömning av bäckenbenet, ur Buikstra och Ubelaker (1994:20).

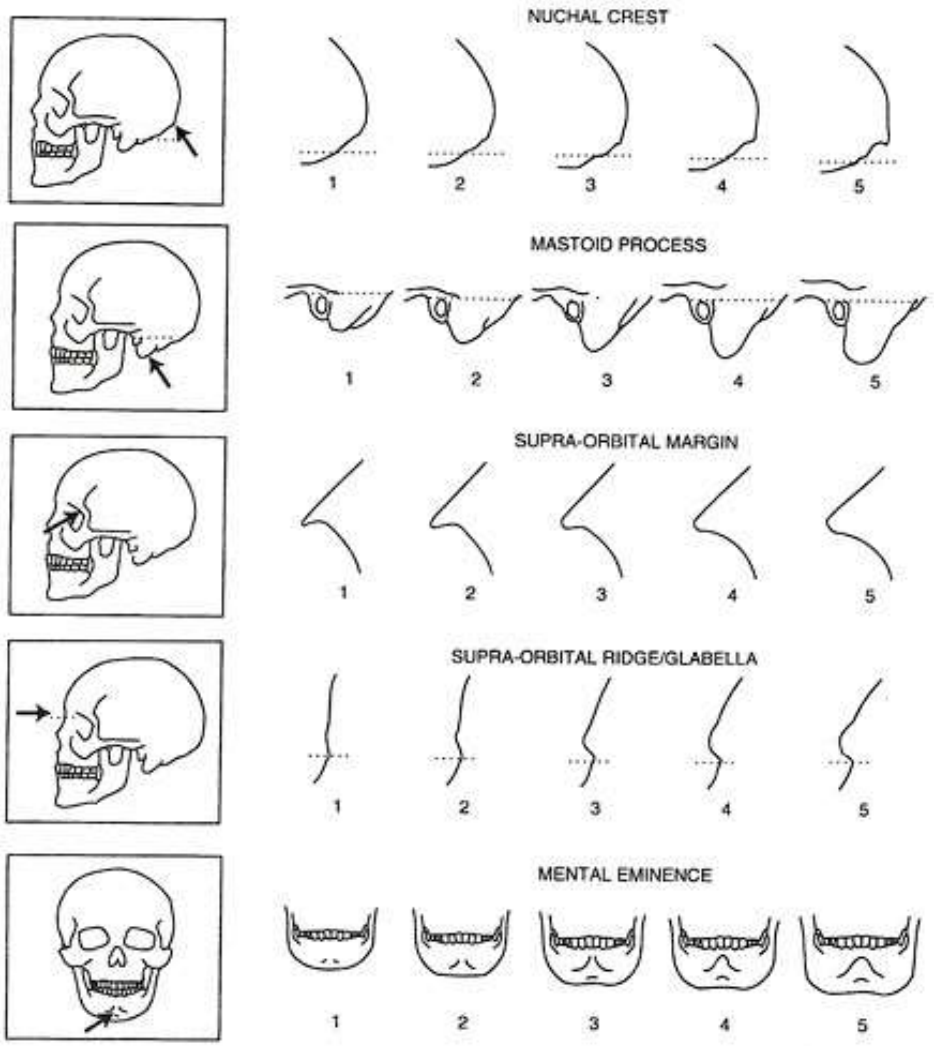

Figur 2. Könsbedömning av kraniet, ur Buikstra och Ubelaker (1994:18).

Åldersbedömning

Vid åldersbedömning av mänskliga kvarlevor finns ett flertal olika metoder man kan använda sig av. Vid denna analys har metodvalet utgått från vilka benelement som funnits i de olika fyndposterna och åldersbedömningar har gjorts på de ben som gått att göra en bedömning utifrån. De använda metoderna är: kraniesuturernas sammanslutningsgrad (White & Folkens 2000:347-348), tandslitagets utseende (White & Folkens 2000:346), tandväxling (Schaefer, Black & Scheuer 2009:94-95), samt hur färdigväxta olika benelement varit (Schaefer, Black & Scheuer 2009)

Minsta individantal

Ett minsta individantal har beräknats för hela materialet. Detta har gjorts dels utifrån vilka olika ålderskategorier som finns representerade i materialet, dels utifrån hur många höger lårben det finns i materialet. Höger lårben visa det sig vara högst representation av i materialet.

Skeletala förändringar

De skeletala förändringar som påträffats har noterats utifrån var på skelettet de sitter och vilken typ av förändringar det varit. Det rör sig om framförallt om åldersrelaterade förändringar i kotor och på ledytor samt ett kariesangrepp.

Resultat och diskussion

Resultaten av den osteologiska analysen finns närmare redogjorda för i bilaga 1. Där är materialet uppdelat utifrån de fyndposter som materialet registrerades i fält. Analysen har konstaterat att materialet består av ett mycket omrört benmaterial med ett undantag. Det finns två lumbalkotor (i fyndpost 5) som med säkerhet kommer från samma individ, de passar perfekt ihop.

Figur 3. De två lumbalkotorna i fyndpost 5 som kommer från samma individ. Foto: Astrid Lennblad

Eftersom inte fler ben från denna individ har kunnat passas ihop så rör det sig med största säkerhet inte om en nu förstörd grav. Materialet består nästan uteslutande av mänskliga kvarlevor med en viss inblandning av djurben, framförallt ben från nöt.

Individantalet i materialet har beräknats till minst 16 individer. Detta baseras på att det finns minst 10 höger lårben från vuxna individer samt att det finns minst 6 barn i olika åldrar, från drygt ett 1 år till barn i tonåren.

Vad gäller ålder- och könsfördelningen i materialet går det inte att säga mer än att det finns både män och kvinnor i materialet och att det finns en stor åldersspridning i materialet. Det finns allt från små barn, det minsta blev drygt ett år gammalt (i fyndpost 17 finns en del av ett bäckenben från ett barn på drygt ett år) och det finns minst en gammal individ där nästan alla suturerna i kraniet har slutits helt (i fyndpost 4).

De skeletala förändringar som noterats i materialet rör sig främst om åldersrelaterat slitage. Det finns några kotor (i bland annat fyndpost 13) med förändringar i kotkropparna som framförallt kan relateras till ålder. Det finns även ett fingerben (i fyndpost 9) med kraftig lipping runt ledytan. Detta kan vara åldersrelaterat och/eller relaterat till högt slitage i den leden. Eftersom inte hela skeletten finns för någon av dessa individer går det ej att avgöra hela den eventuella sjukdomsbilden eller om det enbart rör sig om åldersrelaterade förändringar.

Hos ett barn (i fyndpost 13) har noterats ett kariesangrepp i första mjölkmolaren på vänster sida.

Figur 4. Barnkäke, i fyndpost 13, med kariesangrepp i första mjölkmolaren, inringat i rött. Foto: Astrid Lennblad

Det går inte utifrån detta material att säga något kring den sociala/ekonomiska status som individerna har haft. Det finns vare sig skeletala förändringar som tyder på svåra livsomständigheter eller förändringar som tyder på ett liv i överflöd. Det finns inte heller något som tyder på att kyrkogården skulle ha varit uppdelad efter kön och/eller ålder, de flesta finns representerade. Om de intakta gravarna som vi vet finns djupare ner i marken undersöktes och analyserades skulle vi kunna få bättre kunskap kring de gravlagda på kyrkogården.

Källor

Bukistra, J. E. & Ubelaker D.H. 1994. *Standards for data Collection from human skeletal remains.* Arkansas archeological survey research series no. 44. Arkansas Sid 18, 20

Schaefer, M. Black, S. & Scheuer, L. 2009. *Juvenile Osteology, A Laboratory and Field Manual.* Academic Press. Elsevier.

White, T. D. & Folkens, P. A. 2000. *Human Osteology*. Andra utgåvan. Academic Press. Sid 346-348

Bilaga

Bilaga 1, Osteologisk analys

Fynd nr:	Art	Benelement (antal, sida)	Ålder	Kön	Övrigt
1	Homo	Femur (1 dx)	Vuxen		
2	Homo	Coxae (1 sin), Femur (1 sin)	Vuxen	Coxae man?	
2	Bos	Tibia (sin)			Kluven medialt
3	Homo	Skalltak (2), Radius (1 sin), Ulna (1 sin) Coxae (1 dx), Femur (1 dx), Tibia (1 sin), Oidentifierad (1)	Ulna 1–6 år, Femur 16–19 år, övriga ben vuxna		
4	Homo	Kranie	> 50 år	Man	19 suturpoäng = 51,5 år, kvarvarande tände maxilla: sin: I2 PM1, M3, dx: PM 1&2, M1. Aveoler för kindtänder helt slutna, tänder tappade i livet. Framtänder och hörntänder troligen tappade postmortem. Kvarvarande nästan enbart tandrötter kvar. Extremt slitna
5	Homo	Kalvarium (1), kraniedelar (4), Mandibula (2), Scapula (1), Clavicula (1 sin), Humerus (1 sin), Radius (1 sin), Ulna (1 sin), MC (1), V. Lumbales (2), Coxae (1 dx), Sacrum (1), Femur prox (2 sin), Femur dist (2 sin), Femur skaft (2), Tibia (2 sin 1 dx), Tibia skaft (5), Talus (1), MT (1), Rörben (7), Oidentifierade (2)	Mandibula 1 20-30 år. Ulna 6–18 år		Mandibula 1 PM1-M3 dx kvarsittande (20–30 år), Mandibula 2 (dx halva) kvarsittande M2, troligen inte haft M3, alveol för PM 2 borta. Lumbaler samma ind (de passar ihop) åldersförändringar i kotkropp. Ulna 6–18 år. Coxae man?
6	Homo	Femur (3 frag sin), Costae (1), PH 2 manus (1)	Costae ung		Costae ung
7	Homo	Costae (1), Clavicula (1), Humerus (1 sin), Femur (1 dx), Calcaneus (1 dx), Rörben (3)	Alla ben från vuxna		
8	Homo	Scapula (2 sin), Sternum (1), Costae (2), Humerus (2 dx 1 sin), Ulna (1 sin), Coxae (1 sin) Femur (1 sin 1 dx), Tibia (2 sin), Talus (1 sin 1 dx), MT1 (1 sin 1 dx), MT2 (1 sin), Rörben (5), Oidentifierade (2)	Coxae 1–6 år		Höger och vänster fotben ej samma individ
8	Bos	Vertebrae (1), Rörben (1)			
8	Animal	Rörben (1)			
9	Homo	V. thoracal (1) Humerus (1 sin), Femur (1 dx), Tibia skaft (1), MT5 (1 dx), PH1 pedis (1 sin 1 dx),	Vuxen		En ph1 kraftig lipping runt ledytan. De två PH1:orna ej samma individ
10	Homo	Femur (1 dx)	Vuxen		
11	Homo	Kranie (i 6 delar), V. thoracal	Vuxen	Kranie man?	Vertebrae viss lipping runt corpus.

		(1), Femur (2 dx), Patella (1 dx), Tibia (1 sin), Fibula (1 dx)			
12	Homo	Radius (1 sin), Coxae (1 dx), Femur (2 dx), Tibia (1 sin), Fibula skaft (1),	Vuxen	Coxae kvinna	
13	Homo	Skalltak (2), Mandibula (2), Scapula (1 sin), Clavicula (1), V. lumbale (1), Ulna (1 sin), Femur (1 sin 1 dx), Femur skaft (1), Tibia skaft (1)	Mandibula 2 4-5 år		Mandibula 1, tandrötter från PM1&2 bevarade. Mandibula 2 4-5 år. Mjölkmolarer 1&2 dx och 1 sin finns bevarad. Caries angrepp m1 sin. Lumbalen kraftiga smorls noder. Ulna kraftig pitting och lipping distalt.
13	Bos	Ulna (1), MT (1)			
14	Homo	Kranie (8 delar allt ej samma ind), Mandibula (2), Costae (1), Radius (1 sin), Coxae (1 sin), Tibia (1 dx), Fibula skaft (1), MT 1 & 3 (dx)	Mandibula 2, ung	Mandibula 1, man	Mandibula 1, Man, C, PM1-2 sin finns bevarade som tandrötter, Alveoler för M2-3 helt igenväxta. Mandibula 2, ung, enbart M1 sin finns bevarad, knappt sliten. Coxae Kvinna, äldre.
15	Homo	Kranie (2st), Clavicula (1 sin), Sacrum (1), MT3 (1 dx)	Kranie 1 ca 45 år	Kranie 1 man Kranie 2, kvinna?	Kranie 1, Man, PM2-M2 bevarade bilateralet, Troligen aldrig haft M3, Kraftigt tandslitage, suturpoäng 15 =45,2 år. Kranie 2, 5 delar, Kvinna?
16	Homo	Costae (1), Femur (1 sin)	Vuxen		
17	Homo	Kranie (i 14 delar), Ichium	Kranium 3-5 år Ichium drygt 1 år		Kranium, maxilla m1 & m2 kvarsittande dx.